

SORIN RADU, *Electoratul din România în anii democrației parlamentare (1919-1937)*, Institutul European, Iași, 2004, 352p.

Apărută într-un an al alegerilor parlamentare și prezidențiale, lucrarea de față face un recurs al trecutului procesului electoral românesc în perioada dintre cele două războaie mondiale. „Cine vrea să fie observatorul epocii sale, să scruteze orizontul și să reflecteze pentru a acționa, trebuie să se întoarcă în timp. Trebuie să abordeze istoria în perspectivă, ca artist care schițează un peisaj” spunea Thierry du Montbrial. De la o astfel de premiză a plecat universitarul Sorin Radu, lector dr. la Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu cu preocupări legate de istoria contemporană a României, mai cu seamă în perioada interbelică.

Lucrarea analizată în paginile următoare conține o listă a *Abrevierilor* (p.5-6), o *Introducere* (p.7-14), trei mari capitole tematice intitulate *Evoluția legislației electorale din România în perioada 1917-1937* (p.15-51), cu următoarele subcapitole 1.1. *Revizuirea Constituției din iulie 1917. Introducerea votului universal* (p.15-19); 1.2. *Decretul-lege din noiembrie 1918 pentru Vechiul Regat și Basarabia. Decretul-lege electoral din august 1919 pentru Bucovina* (p.19-26); 1.3. *Legea electorală pentru Transilvania, Banat, Crișana, Sătmăr și Maramureș din august 1919* (p.26-34); 1.4. *Unificarea legislației electorale din România după 1918. Legea electorală din martie 1926* (p.35-52). Capitolul al doilea intitulat *Electoratul din România în perioada regimului parlamentar (1919-1937)* (p.52-146) este împărțit în subcapitolele 2.1. *Impactul războiului asupra corpului electoral* (p.52-74); 2.2. *Structura socială a electoratului* (p.74-91); 2.3. *Cultură politică și comportament electoral în România interbelică* (p.92-125) și 2.4. *Instabilitatea politică a electoratului. „Zestrea guvernamentală”* (p.125-146) iar ultimul capitol *Influențarea politică a electoratului* (p.146-317) este divizat în subcapitolele *Partidele politice și propaganda electorală* (p.146-214) și *Presiunea guvernamentală* (p.214-317), fiecare cu mai multe subtitluri. Lucrarea se încheie cu *Concluzii finale* (p.319-327), o amplă deși selectivă *Bibliografie* (p.329-341), și un *Indice de nume* (p.343-349), toate oferind cititorului un instrumentar științific model.

Lucrarea debutează cu *Introducerea* în care sunt inserate un scurt istoric al cercetărilor asupra vieții electorale interbelice și bogatul material arhivistic folosit, de la arhivele centrale și locale la fondurile personale, și până la presa epocii sau izvoarele memorialistice.

Primul capitol, *Evoluția legislației electorale din România în perioada 1917-1937*, demarează cu condițiile în care regele Ferdinand a promis soldaților români, în majoritate țărani, aflați pe frontul din Moldova anulului 1917 „și o largă participare la treburile statului” (p.17). Subcapitolul 1.2. *Decretul-lege din noiembrie 1918 pentru Vechiul Regat și Basarabia* aduce o serie de lămuriri asupra unor confuzii ce au existat în istoriografia românească. Între acestea, autorul descifrează faptul că până în 1926, când asistăm la unificarea sistemului electoral din România, au existat diferențe între decretele electorale din Vechiul Regat, Transilvania și Bucovina datorate condițiilor deosebite în care au evoluat acestea. De asemenea, se aduc lămuriri privind situația militarilor activi care nu erau împiedicați să participe la procesul electoral conform decretului-lege 3.402/1918, dar și asupra procedurii de votare. În subcapitolul dedicat legii electorale din Transilvania este explicată rațiunea pentru care femeile nu au primit drept de vot. „Abandonarea momentană a dreptului de vot pentru femei a fost dictată, se pare, și de

unele greutăți <tehnice>, anume analfabetismul existent în rândul femeilor de naționalitate română” (p.33). În subcapitolul 1.4. *Unificarea legislației electorale din România după 1918* sunt surprinse momentele unificării legislației electorale, legea electorală din martie 1926 dar și câteva judecăți de valoare privind eșecul de principiu și cel politic al reformei legislației în discuție.

Capitolul al doilea debutează cu 2.1. *Impactul războiului și al reformelor asupra corpului electoral* care prezintă conjunctura politică de după război și contextul în care au fost inițiate reformele corpului electoral. Autorul detaliază poziția minorităților înglobate în statul român după 1918, dar și modalitățile de adaptare a partidelor politice vechi, precum și cele acum apărute, la noile realități. O concluzie interesantă trasă aici o reprezintă noile „arme” ale luptei electorale, cum ar fi demagogia și denigrarea adversarilor politici (p.73). În subcapitolul 2.2. *Structura socială a electoratului* este reliefată baza socială a alegătorilor și acțiunile partidelor politice de la conservatori și liberali până la legionari și comuniști pentru a-și câștiga simpatizantii. Totodată, autorul atrage atenția asupra decalajului social generat de „marea majoritate a populației care locuia în mediul rural și se ocupa cu agricultura, fiind (...) lipsită de o cultură civică, și (...) o clasa conducătoare occidentalizată într-un asemenea grad, încât țările apusene dezvoltate îi servesc drept modele pe plan politic și cultural” (p.91). O impresionantă investigație este făcută în subcapitolul 2.3. *Cultură politică și comportament electoral în România interbelică*. Însotit de o serie de tabele și grafice, textul face o comparație, pe de o parte, între corpul electoral european și cel românesc, arătând carențele celui din urmă, pe de altă parte fiind aduse în discuție antiteza dintre conștiința politică a diverselor minorități naționale participante la actul electoral: de la cosmopolitii evrei până la țiganii analfabeți. În 2.4. *Instabilitatea politică a electoratului* este evidențiată importanța așa-numitei „zestre guvernamentale” datorată lipsei culturii politice a alegătorilor. Deoarece prezența la urne era obligatorie, mulți cetățeni puneau ștampila pe lista numărul 1, care era de regulă aceea a partidului aflat la putere „socotind că, dacă așa au hotărât <cei de la București>, și mai ales regele, să aducă acel partid la guvern, înseamnă că < așa e bine >” (p.125-126). De asemenea, este analizată „zestrea electorală” pe provincii, arătându-se just că „zestrea” de voturi „pe care o dă o provincie guvernului este cu atât mai mică cu cât standardul de viață al maselor populare este mai ridicat” (p.130). Capitolul se încheie cu o analiză a „Pactului de la Ciucea” din 1923 și înțelegerea electorală dintre minoritatea maghiară și cu Partidul Poporului din 1926, înlăturându-se confuzia persistentă până acum în istoriografia românească.

Ultimul capitol *Influențarea electoratului* aduce în discuție, în prima sa parte rolul presei în luarea deciziei corpului electoral (fiind prezentate în câteva pagini cele mai importante ziare ce au aparținut formațiunilor politice din epocă), întrunirile, adunările și turneele electorale, dar și modul cum erau organizate acestea. Un rol important autorul îl atribuie agenților și propagandiștilor electorali, ca și finanțării campaniilor dinaintea alegerilor, toate creionând o imagine de ansamblu asupra alegerilor din perioada interbelică. Urmează câteva pagini extrem de inspirat alese privind promovarea imaginii liderilor politici, cele două exemple – Alexandru Averescu pentru anii 20 și Corneliu Zelea Codreanu pentru anii 30 fiind edificatoare. Din subcapitolul 3.1. *Partidele politice și propaganda electorală* nu lipsește și o listă a semnelor electorale (p.193-194) ca și rolul pe care l-au avut acestea în influențarea alegătorilor. Nu în ultimul rând este analizat discursul electoral, începând cu campania din 1919 și terminând cu cea din 1937, concluzia autorului fiind că din analiza discursului electoral reies unele trăsături ca „demagogia, inexistența unei polemici serioase, dispute și certuri personale, exagerarea

meritelor unor candidați, denigrarea adversarilor politici, violența limbajului, contestarea legitimității adversarului politic, imaginea opoziției întotdeauna democrate și a puterii autoritare și lipsa unor programe electorale concrete” (p.212).

Subcapitolul 3.2. *Presiunea guvernamentală* analizează mijloacele de presiune prin care guvernul a încercat să influențeze votul electoratului, fapt ce a dăunat imaginii de democrație autentică pe care România a avut-o în epocă. Autorul prezintă în pagini ample metodele de cenzurare a presei și ziarele diverselor partide care au avut de suferit de pe urma acestei practici. O altă formă de agresiune politică a fost reprezentată prin starea de asediu impusă prin decrete-lege în anii 1919, 1920, 1921, 1924, 1925, 1927, 1928, 1929, 1930, 1933, 1934, 1935, 1936, 1938 cu atât mai agresivă cu cât era aplicată și în timpul campaniilor electorale. Alături de proclamarea carantinei în fiefurile electorale ale opoziției, starea de asediu a reflectat – sublinia Dimitrie Gusti – „disprețul față de cea mai elementară condiție a statului de drept constituțional” (p.231). O metodă diferită de influențare a corpului electoral exercitată de guvern a fost presiunea administrativă. Câteva exemple identificate de autor ni se par edificatoare: „în plasa Muntelui administratorul de plasă Popeanu merge din casă în casă în comunele distruse în urma războiului și spune la toți că dacă nu vor vota pe candidații liberali, nu vor primii despăgubiri” (p.234). Un alt caz, în județul Buzău, „prefectul cutreieră satele și amenință funcționarii, spunând că dacă nu reușește lista guvernamentală, vor fi dați afară din slujbă” (p.237). În altă parte administrația și magistrații „îi omiseseră de pe liste pe alegătorii bănuți că nu simpatizează cu liberalii” (p.241). La acestea se adaugă și sumele de bani cheltuite de autorități pentru transportul candidaților și al agenților electorali, rapoartele privind activitatea opoziției și disfuncționalitățile privind distribuirea cărților de alegător. Un rol important în organizarea și desfășurarea alegerilor autorul îl atribuie magistraților. Prin atribuțiile lor aceștia reușeau să influențeze rezultatul scrutinului. Astfel, în unele cazuri nu au fost trecuți în liste toți alegătorii, cărțile de alegător erau înmânate agenților electorali, uneori apăreau alegători decedați în timp ce din liste lipseau cei care împliniseră vârsta legală pentru a putea vota sau listele electorale erau afișate cu întârziere. O practică frecventă, identificată în lucrare, o reprezenta așa-numita „suveică” care „consta în sustragerea, uneori chiar din tipografie, a unui buletin de vot, pe care se punea, prin fraudă sigiliul președintelui; după ce se aplica pe o anumită listă de candidați ștampila cu cuvântul <votat>, buletinul era înmănat alegătorului dubios spre a-l preda președintelui în sala de vot; buletinul primit de la președinte era adus afară intact” (p.278). Autorul reliefează și rolul organelor Ministerului de Interne și al armatei în procesul electoral prin „arestări ale candidaților sau propagandiștilor electorali, dispersarea adunărilor electorale ale opoziției, confiscarea manifestelor electorale, interzicerea propagandei electorale a opoziției, mai ales în zonele rurale, confiscarea cărților de alegător și exercitarea votului de către jandarmi, polițiști sau agenți electorali ai guvernului, concentrarea unor alegători bănuți că ar avea simpatii politice opuse celor guvernamentale” (p.287).

Ultimele pagini ale capitolului sunt dedicate problemei obligativității exercitării dreptului de vot. Sunt prezentate articolele din diferitele decrete-lege privind alegerile în care este amintită obligativitatea exercitării dreptului de vot între anii 1919-1936 dar și cauzele absenteismului de la urne. În opinia autorului acestea se datorau unor cetățeni care nu luau în serios obligativitatea votului, slabei pregătiri politice și civice a majorității alegătorilor și dezamăgirii produsă electoratului de politicile de guvernare ale partidelor.

Concluziile rezumă lapidar întreaga viață electorală a României interbelice, odată cu introducerea votului universal (înțelegându-se prin „universal” absența femeilor de la

urne). Lucrarea se încheie cu o judecată de valoare sumativă privind situația României în anii dintre cele două războaie mondiale, așezată între regimurile autoritare din Europa centrală și de sud-est și regimurile democratice. Cu toate excesele, actele de violență, nerealizările și demagogia, România se încadra în grupul statelor democratice fiind mai apropiate acestora și datorită procesului electoral. Singura lipsă în lucrarea de față poate fi aceea că nereușitele sistemului electoral și a programelor de guvernare a avut un efect de bumerang pentru partidele politice. Ele s-au compromis în ochii electoratului, care a început să se îndoiască de eficiența regimului democratic și să privească ca salvatoare soluția regelui din 10/11 februarie 1938.

Problemele pe care le tratează Sorin Radu nu sunt noi. Dar în contextul de după 1989, când scrierea istorică a scăpat de constrângerile ideologice, el este primul care le analizează în profunzime. Privită în ansamblu, lucrarea de față, reprezintă un studiu științific bine documentat și argumentat, echilibrat, armonios, punând în circa 350 de pagini toate problemele cu care electoratul din România în anii democrației parlamentare s-a confruntat.

Radu Florian Bruja

**MIHAI-AURELIAN CĂRUNTU, *Bucovina în al doilea război mondial*,
Iași, Editura Junimea, 2004**

Nordul moldav, devenit sub habsburgi Bucovina între 1774-1918, a trecut în ultimele două secole și jumătate prin cel puțin șapte modificări dramatice, în privința apartenenței statale: spațiu integrat arealului în care s-a format poporul și limba română, parte componentă a statului românesc de la răsărit de Carpați, Moldova, între anii 1353-1774, ocupat (1774) și anexat (1775) de austrieci, revenit la statul român între 1918-1940, evacuat de statul român, sub amenințarea colosului sovietic și anexat la URSS între 1940-1941, recucerit prin jertfe și legitim eroism de români, în colaborare cu nemții între 1941-1944, reluat de statul sovietic, integrat și deznaționalizat într-o manieră cinică și extremistă până în 1991, păstrat fără teme și încorporat Ucrainei actuale după 1991, abandonat printr-o simplă și necugetată semnătură de niște politicieni pripitiți și ademeniți de Fata Morgana a intrării în NATO și Uniunea Europeană, acest teritoriu își are soarta sa mioritică, mai dramatică decât a oricărui colț de țară românească.

Dacă despre Bucovina sub habsburgi s-a scris mult și se scrie încă, iată că, de a această dată, un vrednic fiu al Sucevei, profesorul Mihai-Aurelian Căruntu, absolvent al Facultății de Istorie și Geografie, doctor în istorie, muzeograf la Complexul Muzeal Bucovina s-a încumetat în numeroase arhive din țară, centrale și locale, a utilizat o bogată literatură istorică pe această temă, realizând cea dintâi sinteză științifică, veridică, complexă, cvasicompletă, nuanțată, detaliată despre soarta acestui teritoriu în anii celei de-a doua conflagrații mondiale.

Rod al unei cercetări atente și competente, ampla sa sinteză, de nu mai puțin de 486 de pagini, are o structură judicioasă, compartimentată în șase capitole, concluzii, izvoare și bibliografie, anexe, indice de persoane, reprezentând, așa cum scrie în prefață istoricul Gheorghe Buzatu, “un veritabil eveniment istoriografic”, “o contribuție decisivă la abordarea și rezolvarea unei probleme de istorie națională”, iar după opinia istoricului